

PITANJA I ODGOVORI

BIJES, ZLODUH ILI DEMON
U NASLOVU DJELA
F. M. DOSTOJEVSKOGA

Hrvatski književnik Ivan Kušan preveo je sa svojim ocem Jakšom Bjesove F. M. Dostojevskoga i dosad je izašlo sedam izdanja pod tim naslovom. Sada izdavač od njega traži da riječ bijes zamijeni sa zloduh. Kaže da bijesa nema u zagrebačkome prijevodu Biblije. Ivan Kušan ostao bi kod riječi bijes u tom značenju i pita, može li. Mislim da može.

Riječ *bijes* u hrvatskome ima više značenja, u prvome redu apstraktno značenje s više nijansa: gnjev, jarost, bjesnilo, razbješnjelost, obijest, strast, pomama, prohtjev, i drugo konketnije: đavao, vrag, nečastivi, da ne nabrajam i druge sinonime.

Prvo nam je značenje svakidašnje, a drugo je znatno rjeđe, ali nije onima od nas koji se sjećaju Priča iz davnine Ivane Brlić-Mažuranić i prve priče Kako je Potjeh tražio istinu. U njoj možemo pročitati ovakve rečenice:

Ovo sve slušao i gledao Bjesomar, vladar šumskih bjesova. – U rakiti pak puno sve bjesova. Sitni, nakazni, guravi, mrljavi, razroki... – Dok Bjesomar tako biraše bjesove... – No ispod kamena, na kojem sjedahu, iziđe mali bijes, sasvim malen, nakazan i rogat, a siv kao miš. Potegnu bijes Maruna odstrag za košulju i šapnu mu... – Marun i ne pomisli, je li istina, što mu bijes govori nego se obradova i onda reče djedu, kako mu bijes šaptaše. Čim on reče, a bijes mu skoči u torbu, sakrije se u jedan kut torbe i ostane tamo.

I tako se još 75 puta spominje riječ bijes u jednini i množini, da i ne spominjem samo ime Bjesomar. Već bi to bilo dovoljno da opravda

upotrebu te riječi u tome značenju. Ali to nisu sve hrvatske potvrde. Ima te riječi s tim značenjem i u drugih hrvatskih pisaca.

Ondje je neki bijes, zovu ga "lakat bra-de, pedalj muža". (Mijat Stojanović, Pučke pripovijetke iz 1867. ili Slike iz 1881.); Je, zbilja! I Jendrekov brat bu došel s onim - bes mu paru jaši - kak se zove... Smoljanovićevim Imbrekom. (A. Nemčić); Sedamdeset i sedam bijesova je u njemu. (M. Begović); Pričini joj se...da je neki bijes skočio iz pučine. (V. Nazor); Ema mu se s prezirom istrugnu i kao da je bijesi gone, skoči prozoru, da vidi, što se dogodilo. (B. Lovrić)

Zanimljiva je upotreba riječi bijes u Nazorovoj pjesmi Demon. Prva kitica glasi:

*U noći punoj vjetra i leda,
Bolova kad me razdiru b'jesi,
Postelje na dnu demon mi sjeda.
I dugo, dugo šutke me gleda
S bradom na dlanu, i zube kesi.*

To značenje riječ *bijes* ima i u nekim izrekama:

Do bijesa i Varcar Vakuf i Kiseljak. (A. Šenoa); Nek nosi bijes i te reforme! (J. E. Tomić); Neki Montecuculi, sam ga bijes znao, kako sam čuo, najveći je neprijatelj banu Nikoli. (E. Kumičić); Koji joj je bijes, što se toliko uzjaukala. (J. Kozarac); Pa i koga ćeš bijesa danas na Urvini planini. (S. S. Kranjčević); "Što je vjernost?"- Bijes bi ga znao! još se na nju namjerih. (F. Mažuranić)

U starijem hrvatskome jeziku ta je riječ rijetka, ali je ipak u tome značenju nalazimo kod Šime Budinića 1582.: *Bijesi ili hudi dusi.*

Mislim da je to i previše da se vidi opravdanost prijevoda romana F. M. Dostojevskoga s riječju Bjesovi.

Što *bijesa* nema u Bibliji, to je zato, što to nije biblijski naziv. Prema konkordanciji te Biblije, u njoj nema ni riječi *vrag*, ali to ne znači da *vrag* nije riječ hrvatskoga književnoga jezika.

Ako malo razmotrimo neke potvrde iz djela koja spominju Dostojevskoga, vidimo da nema sloge, ali da ima upotrebe i riječi *bijes*.

Milivoj Šrepel u knjizi *Slike iz svjetske književnosti – Ruski pisci*, MH, Zagreb, 1894., piše da je Dostojevski godine 1870. napisao *Biese* (str. 209.), a tako piše i na stranici 214., samo se spominje druga godina: napisao je *Biese* (1873.).

U Općoj enciklopediji, 3. izd. 1977., pod Dostojevski, rečeno je da je napisao *Demone*. Ta se riječ spominje Hrvatskome općem leksikonu, Zagreb, 1996., ali u Hrvatskoj enciklopediji 2001. piše: “Suvremena građa s procesa teroristima oblikovana u romanu *Bjesovi* (*Besy*, 1871-72), koji je ne samo polit. pamflet nego i studija o zločinačkom podređivanju ljudske jedinke ideološkom konceptu (u ime stege ubijen je pripadnik prevratničke udruge).”

U prijevodu na srpski jezik knjige *Ruska književnost* spominju se *Nečiste sile* (str. 393.), a na str. 571. *Zli dusi*, što će vjerojatno po opisu sadržaja i godine postanka biti *Bjesovi*.

Već na temelju svega što sam dosad napisao, može se s punim pravom reći da prevoditelj Ivan Kušan može bez prigovora roman Dostojevskoga *Besy* prevesti sa *Bjesovi*.

To sam napisao kao odgovor na samo pitanje, a da bih u potpunosti mogao odgovoriti, bilo je potrebno pročitati cijeli roman da bi se moglo reći je li ga Dostojevski opravdano nazvao *Besy* (*Bjesovi*).

Na kraju je romana pogovor Ivana Kušana u kojem sam obrazlaže zašto je hrvatskomu prijevodu dao naslov *Bjesovi*. Evo njegova obrazloženja:

“Posebno se teško bilo odlučiti za prijevod samoga naslova djela. Prevoditelji u svijetu i u nas birali su između *Demona*, *Zlih duhova*, *Zloduhâ*, *Opsjednutih*, *Nečistih sila*, *Đavolâ* i sl., kao što su i prevoditelji Biblije, od Daničića do one najnovije verzije u izdanju “Stvarnosti” (ili u stranim izdanjima), prevodeći sva ona mjesta gdje se spominje priča o bjesovima (a to nije samo Evanđelje po Luki, koje citira pisac), često su tu riječ zamjenjivali inačicama, koje su tako uvjetovale i različite varijante u prijevodu naslova. Nema sumnje da se trebalo odlučiti za jednu jedinu riječ koja u ruskoj verziji, dakle i u cjelom djelu, nije varirana. Nismo mogli citirati ni jedan naš prijevod Evanđelja, jer ta riječ nigdje nije ujednačena (pogotovu što isti korijen nije sačuvan u one dvije riječi, tako važne za citirani odlomak po Luki: “*bijes*” i “*bjesomučan*”, onaj koga muči *bijes*). Činilo nam se da je najbolje doslovno zadržati staru slavensku riječ “*bijes*”, koja se sačuvala i u našem govornom jeziku, a pogotovu u književnom (u istom onom smislu kao što je upotrebljava Ivana Brlić-Mažuranić u svojim *Pričama iz davnine*). Napokon, *Bjesovi* zvuče jednako arhaično u suvremenome ruskom jeziku kao i u našem” (Drugo izdanje, II. dio, druga knjiga, Zagreb, 1976., str. 410.–411.)

Sve ovo sada nameće temu kako su riječi *bijes*, *demon*, *đavao*, *vrag*, *Sotona*, *sotona*, *nečastivi* i drugi sinonimi upotrijebljeni u našim prijevodima toga djela i u našim prijevodima Sv. pisma, ali to je tema za drugu prigodu.

Stjepan Babić